

Kálmán C. György A holokauszt-csoport mint Facebook-esemény

Résztétel

Aki valamikor valamennyire részt vett az internet közösségi oldalainak nyüzsgő életében, az pontosan tudja, miről van szó – aki meg nem ismeri ezt a világot, az talán alkothat róla némi fogalmat: azok, akik „posztolnak” (vagyis: rövid közleményeket írnak, vagy mások írásait, internetes cikkeket, képeket, zenéket osztanak meg, esetleg saját megjegyzéseiket fűzve ezekhez), meg azok is, akik „kommentálnak” (vagyis: a posztokhoz írnak valamit, egyetértésüket fejezik ki, ellenvetéseket tesznek, továbbfűzik a gondolatmenetet), nagyon sokat elárulnak magukról. Egyszerűbben szólva: ennek a laza, kusza, anarchikus társasági életnek a szereplői írásaik (közleményeik és megjegyzéseik révén) nemcsak bemutatkoznak, hanem arcuk lesz, stílusuk, jellemük, alakjuk. Némelyiküket ismerjük, másokat csak távolról, vagy úgy sem; és ha összeverődik egy-egy csoport (valamilyen téma, cél vagy esemény körül), akkor elég sokan lesznek, akik ismeretlenek egymásnak – de ismeretségek szövődhetnek, ahogy sértődések, haragok vagy idegenkedések is kialakulhatnak.

Az olvasó pedig számtalan viselkedés közül választhat: lehet külső – és esetenként kaján – megfigyelő, de lehet résztvevő is; és persze rengeteg változata van annak, hogy mennyire (és milyen őszintén) száll bele a virtuális társalgásba, vagy ha a kívülállást, a távolságtartást választja, ezt mikor és hogyan töri meg. Valamennyire mindenképpen megismeri azokat, akik társai a posztolásban-kommentálásban – kit jobban, kit kevésbé; és mindenki (óhatatlanul) képet alkot a többiekről, csoportokba is rendezi őket, és megtippeli, mi jellemzi őket a való életben. Jó játék, érdekes emberismereti kísérlet.

Persze, az is elkerülhetetlen, hogy teljesen amatőr pszichologizálás legyen a vége: egy-egy rosszul használt szó, elsietett bejegyzés vagy akár csak a fogatékos stiláris vagy helyesírási jellegzetességek mindenféle (elhamarkodott) következtetésekre vezetnek, egyeseket durvának, másokat túlzottan érzelmesnek ítélünk, észrevesszük, ha valaki sokat ismétli magát, ha más meg mindenhez hozzászól, és így tovább. Mi tagadás, kissé kegyetlen is ez a megítélő figyelem: olykor kinevetjük, le is nézzük embertársainkat, anélkül, hogy személyesen ismernénk őket, motívumaikról, hátterükről, előéletükről tudomásunk volna.

A *holokauszt* és a *családom* csoport végképp kiélezi ezeket a kérdéseket. Lehetett természetesen kívülállóként asszisztálni, csak olvasgatni és szemlélődni, ez a lehetőség bárki számára nyitva állt – de ez mégsem nagyon volt lehetséges a csoport témája, a megfogalmazott célkitűzés miatt. A holokauszt eseménye – együtt azzal a kérdéssel, hogy hogyan érintette ez a hozzánk legközelebb állókat: családjainkat, szüleinket, nagyszüleinket – olyan tárgy, ami minden beszélgetést felforgat, minden résztvevőt mélyen megérint, s aligha van mód hűvös kívül kerülésre, akkor sem, ha valakinek személyesen nincsenek élményei, emlékei (ahogyan már-már mulatságos szemérmességgel mondani

szokás: „nem érintett”). Ha valaki pusztán olvasó akarna csak maradni, akkor is érzékelnie kell, hogy egészen különleges diskurzusnak vált részesévé: eddig soha el nem mondott, titkolt, elfelejtett vagy elfojtott történetek kerülnek elő, fájdalmas emléktöredékek, nehezen elmondható események lenyomatai, soha be nem gyógyuló sebek és örületes hiányok keserves megfogalmazásai. És itt nem „szerzőkkel” – az olvasótól szükségképpen eltávolított szövegekkel, a hatásra építő rafinériával kialakított művekkel, nyelvi konstruktumokkal – van dolgunk, hanem (ismerős vagy ismeretlen) *emberekkel*, akiknek arcképük, adatlapjuk, kapcsolatrendszerük van, akikkel, ha akarunk, üzenhetünk is egymásnak, akik megszólíthatók és reagálnak. Amikor irodalmat, akár a legőszintébbnek tetsző önéletírást is olvassuk, a távolság, elszakítottság érzése szükségképpen jelen van – itt (majdnem) valóságos beszélgetésbe bonyolódunk, s ez gyökeresen megváltoztatja a szerepek megosztását, a szerepek tartalmát is.

Szabályok

Megváltoztat mást is. Ebben a csoportban nemcsak egyszerűen megváltoztak a szabályok, hanem hosszan, újra és újra (az egyre több csatlakozó miatt is ismétlődően) tisztázni kellett őket. Tudvalevő, hogy a közösségi oldalon az elismerés, tetszés, pozitív visszajelzés egyezményes jele a „like” – az emberek egymás bejegyzéseit vagy kommentárjait „lájkolják”, rákattintanak a „Tetszik” gombra. De itt vajon mit jelent az, hogy egy beírás (poszt) valakinek tetszik? A legborzalmasabb történetek – tetszenek? Lehet-e jó szívvel „Tetszik” gombot nyomni, ha csöppet sem „tetszik”, amit olvasunk, de jelezni akarjuk, hogy az fontos, érdekes, jól megfogalmazott, hatásos volt? Minduntalan tisztázni kellett, hogy ebben a csoportban különös értelmet nyer a „lájkolás”, hogy semmi esetre sem az eredeti, „tetszés” jelentésben kell felfogni. S míg másutt (a közösségi oldal más helyein vagy más csoportokban) egy „like” elég is, itt a valóságos érzelmek, az elismerés pontosabb tartalma a kommentárokból jelenik meg: sok-sok bejegyzés alatt burjánzanak ezért az érzelmerkifejezések (olykor csak „emotikonok”, azaz például lefelé görbülő szájat vagy szívet ábrázoló jelecskék), az indulat és az együttérzés megfogalmazásai. Szokássá vált, hogy egy-egy bejegyzés alatt hosszan sorakoztak az efféle empatikus gesztusok.

Kialakultak lassan azok a szabályok is, hogy a kusza és nehezen követhető beszélgetés-folyamban ne vesszenek el a legérdekesebb, legmegindítóbb, legegységibb történetek – volt, akinek egy-egy bejegyzéshez fűzött kommentárja írása közben jutott eszébe efféle: ezeket olykor külön posztba kiemelve megismételte az illető, hogy feltűnjön, hogy többen észrevehessék. És megformálódtak a sajátos udvariassági szabályok: alig-alig volt kellemetlenkedés, egymás letorkolása vagy kigúnyolása. Voltak persze olyanok – mindig is vannak –, akik minduntalan saját teóriáik terjesztésére, műveik reklámozására vagy különleges és csalhatatlan elgondolásaik bizonygatására használták az oldalt; és voltak sértődések is emiatt. De ezek többnyire megmaradtak a kommentárok folyamában (nemigen kerültek bejegyzésként az előtérbe), és a résztvevők

kellő türelemmel és iróniával kezelték ezeket.

Hallgatólagos szabály lett az is, hogy sokan igyekeztek könyvekkel, kiadványokkal, cikkekkel, tanulmányokkal körülbástyázni, megtámogatni vagy illusztrálni mindazt, amit ők maguk vagy mások leírtak – falukról, városrészekről, egyes időszakokról vagy fontosabb személyekről szóló írásokra hivatkoztak, igen becses virtuális könyvtárat hozva így létre; volt kísérlet arra, hogy a csoport mindezt egy helyen áttekinthetőbben őrizze meg. Voltak, akik megtalálták szüleik, nagyszüleik visszaemlékezéseit vagy korabeli feljegyzéseit (esetleg saját, régebbi írásaikat szedték elő), és megosztották ezeket a csoporttal. A hamis és valódi igazolványok, hivatalos iratok, levelek és feljegyzések hihetetlenül érdekesnek bizonyultak, és új meg új beszélgetéseket és visszaemlékezéseket indítottak meg. Előkerült rengeteg fénykép is. Ezek elvileg csak a szűkebb család és ismerősök érdeklődésére tarthatnának számot – ebben a kontextusban azonban legalább két másik funkcióra is szert tettek. Egyrészt arcot adtak a neveknek, akikről az emlékezések szóltak: egy-egy szép, fiatal arc vagy idilli csoportkép a mögötte álló történet révén különös (baljós, gyászos, felkavaró) jelentésekkel telítődik. A monitorról az olvasóra tekintő alakok éppoly valóságossá váltak, mint azok az ismerősök vagy ismeretlenek, akik a bejegyzéseket és megjegyzéseket írták: sokkal megfoghatóbbá, közelebbé váltak a sok évtizedes események. Másrészt még az is megtörtént néha, hogy távoli ismerősök vagy rokonok ismertek egymásra, a képek révén fedeztek fel kapcsolatokat.

Lassan szabállyá alakult az is – nem kis részben a moderátorok többszöri figyelmeztetése és néha beavatkozása miatt, de a csoporttagok önkorlátozása révén is –, hogy a bejegyzések tartózkodjanak a közvetlen politizálástól. Ne foglaljanak állást aktuális politikai kérdésekben, ne hívjanak fel tüntetésekre vagy aláírásokra, ne agitáljanak, ne késztesse senki másokat sem véleményalkotásra. Ezt bizony igen nehéznek bizonyult betartani. Ismeretes, hogy a csoport működésével egy időben zajlott a Szabadság téri emlékmű tervezése és váratlan odatelepítése; ez volt a Holokauszt-emlékévé ideje is; és a szélsőjobboldal szokásos antiszemitizmusán kívül a kormányzó pártok gyakran kétértelmű vagy félreérthető nyilatkozataival naponta szembesültek a csoporttagok. Amikor éppen az a csoport tárgya, hogy a zsidók és más kisebbségek (romák, melegek, politikai ellenzék) megbélyegzése, marginalizálása, végül kiirtása hogyan zajlott Magyarországon, magyarok révén, akkor nem csoda, ha nem tudja magát senki függetleníteni attól, ami ez ügyben a Facebook körein kívül elhangzik. Márpedig ebben nem volt, nincs hiány. Mindenesetre sikerült megőrizni a múltfeltárás és emlékezés funkcióit: a csoport erre, és nem aktuálpolitikai vitákra alakult.

Szereplők

A csoportot Eörsi Mátyás hozta létre, ám egy idő után úgy érezhette, nagyon nagyra duzzadt a létszám, rengeteg bejegyzés és még sokkal több hozzászólás születik naponta – nem tudja már egyedül áttekinteni, és olykor be is kell avatkozni. Ezért Hetényi Zsuzsa vállalta mellette az adminisztrátori teendőket. Az adminisztrátorok dolga egy-egy ilyen

csoportban az szokott lenni, hogy az új tagok felvételét engedélyezi, az oda nem illő bejegyzéseket eltávolítja, alkalmanként a hozzászólásokat is regulázza, sőt ki is tilthat az oldalról olyanokat, akik sértő vagy nem megfelelő módon viselkednek. A két adminisztrátor ebben a csoportban olyan diszkrétan működött, hogy ha voltak is nagy konfliktusok, ezek nem kaptak nyilvánosságot; Eörsi és Hetényi röviden leírták a csoport célkitűzését, ezt a bejegyzések folyamának élén rögzítették (hogy elsőként mindenkinek ez látszódjék, amikor a csoport oldalára lép), és csak kevés jel mutatta, hogy jelen vannak, figyelnek. Minden bejegyzés csak akkor került fel az oldalra, miután ők (igen gyorsan, legfeljebb pár óra elteltével) jóváhagyták, és olykor figyelmeztették az aktuálpolitikával vagy más témával foglalkozó hozzászólókat a csoport témájára; és kénytelenek voltak néhány hirdetést kiirtani.

Ami a nagy beszélgetés szereplőit illeti: igazi kovászai voltak a történetek áradásának azok, akik úgy kerültek be, hogy családjukat a holokauszt nem sújtotta, talán keveset is tudnak az eseményekről, vagy csak távolról kapcsolódnak valahogy a központi témához. Nekik elsősorban kérdéseik voltak, és empátiájukkal, megrendült és értetlen hozzászólásaikkal, olykor őszinte kétségbeesésükkel bátorították azokat, akiknek közvetlenebb mondandójuk volt. És olykor az is kiderült, hogy halvány, lassan feledésbe merülő és eltemetett emlékeik nekik is vannak – egy elhurcolt vagy épp visszatért szomszéd, egy üresen álló ház, egy távoli rokon titokzatos története.

Beszéljünk nyíltan: az emlékezők, a történeteket elmesélők túlnyomó része (a szó valamilyen értelmében): zsidó. Vagyis olyan személy, akinek felmenőit (szüleit, nagyszüleit) vagy rokonságát diszkriminálták, megalázták, kiirtották. De volt néhány roma résztvevő is, és sokan olyanok, akiknek a családja nem volt elszenvedője se a megkülönböztetésnek, sem a népiirtásnak. Ez az utóbbi csoport volt talán a legérdekesebb, mert igen vegyes összetételű volt, és – kimondatlanul – ez volt a megszólítottja a zsidó emlékezőknek: ezeknek az embereknek kellett elmagyarázni, mi történt, velük kellett érzékeltetni a felfoghatatlan fájdalmat, az ő figyelmüket kellett felhívni arra, micsoda sebeket hagy a második, harmadik, sokadik generációban is a Soá. Az ő számukra kellett újra meg újra tisztázni, miért volt annyi zsidó családban az elhallgatás, a mellébeszélés, a tagadás vagy a megszépítés a jellegzetes taktika.

És a nem zsidó résztvevők megindító együttérzéssel és megértéssel reagáltak. Egy-egy történet éppúgy megrázta őket, mint bárkit a csoport tagjai közül; aztán pedig előkerültek a saját – nem zsidó – történetek is, részint a magyar családok szenvedéseiről, részint a családi hagyományban megőrződött zsidó sorsokról. Sőt olyanok is felbukkantak, akik szüleikre-nagyszüleikre nem lehettek büszkék: megvallották (szégyenkezve, büntudattal, nekikeseredve), hogy felmenőik bizony a gyilkosok oldalán álltak...

Ami szemmel láthatóan valamennyi résztvevőt, zsidót és nem zsidót egyaránt meglepett, az ennek az eltűnt (háború előtti és alatti) világnak a színes és integrált mivolta: hogy bár a békés, nyugodt és konfliktusok nélküli együttélés képe illuzórikus (ha nem épp hazug), mégis hatalmas zsidó közösség élt együtt a nem zsidókkal az országban, saját

intézményekkel (iskolákkal, szervezetekkel), a növekvő antiszemitizmus légkörében, de *lokálisan* (egy-egy faluban, kis közösségben, szomszédságban) olykor barátságban, kölcsönös bizalomban. A nem zsidó résztvevők családi tradíciói kellettek ahhoz, hogy ez a kép teljes legyen: hogy ne csak a Holokauszt iszonyata látszódjék, hanem az a lehetséges világ is, amelybe nem hatol le a rasszizmus mérge.

Archiválás

A Facebook – ahogyan már többször utaltam rá – olyan, mint egy beszélgetés: és ahogyan eszünk ágában sincs beszélgetéseinket feljegyezni, eltenni, megőrizni, úgy a Facebookon is igen ritkán fordul elő, hogy bárki az utókorra vagy akár csak a hosszabb távú emlékezetre gondoljon. (Legfeljebb a „Jegyzet” funkció használatával – ebben a formában lehet hosszabb-rövidebb szövegeket és visszakereshetően rögzíteni.) A Facebook-emlékezet napokra, legfeljebb hetekre terjed ki. A csoportokban is így van ez; egy bizonyos témáról beszélgetnek a résztvevők, rövid idő elteltével a korábbi bejegyzésekhez már nem térnek vissza, nem szokás összegyűjteni ezeket.

A *holokauszt* és a *családom* csoportban viszont már rögtön az első posztok után egyre többen kérdezték: ugye, valaki archiválja mindezt? Ugye nem hagyjuk veszendőbe menni a sosem hallott történeteket, a hozzájuk fűzött kiegészítéseket és kommentárokat, amik soha többé nem lesznek ismételhők? Ha már kifolyt a kezünk közül *az az idő*, a vészkorszak ideje, amelynek töredékes és homályos emlékeit éppen most szedjük össze – akkor ne hagyjuk, hogy ismét elvesszen, az enyészeté legyen az emlékezés aktusa maga. Rettenetes veszteség az, ami sokak családját érte; borzalmas hiány, hogy mindezt hetven évig nem (vagy alig, vagy csak részletekben) dolgozták fel (egyáltalán: ismerték meg) a családok; ne legyen újabb mulasztás az, hogy a semmibe hull, a kedélyes társasági élet mulandóságának martaléka lesz az emlékezések sorozata.

Amikor tehát elkezdtük – kezdetleges és fáradságos munkával – a bejegyzések és kommentárok (eleve kicsit szerkesztett) megőrzését, világos volt, hogy ez nagyon fontos tett: függetlenül attól, hogy valami dokumentáció alapanyaga lesz-e (többen gondoltak könyvre, mások külön honlapra, megint mások valamiféle kereshető adatbázisra), azt jelezte ez a háttértevékenység minden résztvevő és olvasó számára, hogy immár *maradandó* a hozzájárulásuk az emlékezéshez. Hogy ezzel emléket állítanak szeretteiknek: és ha nem is feltétlenül személyeset (mert nem is tudnak semmit saját családjukról, vagy mert az ő családjuk szerencsésen megúsza, vagy mert ilyen-olyan okból kimaradtak a dokumentálásból), de olyan jelet, ami a nagyon különböző és nagyon hasonló sorsokra emlékeztet. Többen és többféleképpen megfogalmazták a csoportban, hogy minden emlékmű mellett, sőt helyett ez a tevékenység (és esetleges rögzülése) az igazi monumentum: beton, márvány, réz helyett a megrendült szavak, a felidézés és az együttérzés.

Az archiválásnak tehát praktikus okai nemigen voltak, nem is lehettek – bár néhányan már menet közben, a szövegek elmentésének folyamán elkérték az elkészült részeket, nem volt ez nyilvános

gyűjtemény. De az a tény, hogy a csoport részvevői közül sokan *tudták*, hogy valamilyen formában megmarad, amit fontosnak tartottak elmondani, megnyugtató és erőt adó lehetett.

Zárszó

A csoport tevékenységét mindenki máshogy követte – voltak elszánt résztvevők, akik a kezdetektől folyamatosan jelen voltak (bejegyzésekkel, hozzászólásokkal vagy akár csak egy-egy „Tetszik” jelzéssel), mások felbukkantak, vagy kimaradtak – és volt, akinek mindig azzal indult (vagy zárult) a napja, hogy megnézte, van-e új bejegyzés. Az biztos, hogy legyen bármilyen gondos az archiválás, vagy bármilyen bravúros ennek a gyűjteménynek az összeállítása, a *folyamatot* semmi nem tudja visszaadni. És ez így van rendjén – az *online* jelenlét vagy részvétel semmiképpen nem reprodukálható. Bizonyára a katartikus pillanatok sem, a feltörő érzelmek sem – de (valljuk meg) az sem, hogy olykor üresjáratok, ismétlések, unalmas és privatizáló eszmecserék zajlanak.

A Facebook-csoport tevékenysége (vagyis: annak követése, a beszélgetés alakulásában való részvétel vagy megfigyelés) tehát nem ismételhető, ebbe bele kell törődnünk. Az viszont, hogy megőrizzük legalább egy töredékét annak, ami ott létrejött, elemi érdekünk – résztvevőknek, megfigyelőknek, kívülállóknak egyaránt.